

Տ Ա Ճ Կ Ա Հ Ա Յ Ք

ՏԱՃԿԱՀԱՅՈՑ ԳՊՐՈՑԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ.

Թուրքիոյ մէջ օրինապէս ճանաչուած երկու տեսակ դպրոցներ կան. ա) Պետական դպրոցներ և բ) Անհատական դպրոցներ: Պետական դպրոցներ ուղղակի կառավարութեան կողմէ հաստատուած են և Կրթական Գործոց նախարարութեան (Մեարիմե Նեզարէթի) անմիջական հսկողութեան ենթարկուած: Անհատական կան համ մասնաւոր դպրոցներ այսինչ կամ այնինչ անձի կողմէ հաստատուածներն են Կառավարութեան օրինաւոր որոշումութեամբ և ենթարկուած են մասնաւոր անձերու հսկողութեան: Բայց օրէնքը չէ նախատեսած Թուրքիոյ մէջ արդէն գոյութիւն ունեցող ոչ—կոյամ վարժարաններու մասին ու է տրամադրութիւն՝ ազնոյ հետ Կառավարութեան յարաբերութիւնները ճշգրէութեամբ համար. որովհետեւ Կառավարութիւնը սկսած է պահանջել և անշուշտ իրաւամբ, որ ոչ—կոյամ աղգային վարժարաններ, որոնք օրէնքէ անկախ գոյութիւն ունեցած են, արտօնագիր ունենան ըստ օրինի, որպէս զի պաշտօնապէս ճանչցուած ըլլայ անոնց գոյութիւնը:

Աշրգեան Խորէն Պատրիարքի ատեն՝ առաջին անգամ խընդիր ծագեցաւ այս մասին Կառավարութեան և Ազգ. Պատրիարքարանի մէջ. բայց ճիշդը խօսելու համար, ուղղակի հայոց դպրոցներու շուրջը ծագեցաւ խնդիրը, այլ Յունաց՝ երբ Պատրիարքական Տեղապահը, Հերակլիոյ մետրապօլիտը, փակեց իւր եկեղեցիներն ու դպրոցները՝ ըողոքելու համար Կառավարութեան ձեռք առած միջոցներուն դէմ: Յունաց Պատրիարքարանը իր այս ընթացքով յաջողեցաւ պաշտպանել իր ազգին շահերը՝ ձեռք բերելով յոյն աղգային վարժարաններու վրայ Պատրիարքի և մետրապօլիտներու կողմէն հսկողութեան իրաւունքը:

Խորէն Պատրիարք չկրցաւ միևնոյն իրաւունքը ձեռք բերել Հայոց աղգային վարժարաններու համար. բայց որպէս զի հայաաղգային վարժարաններ պաշտօնապէս իրենց ներկայացուցին ներքո ունենային, Կ. Պօլսի մէջ եկեղեցիներու աւագերէցներ, իւր պատասխանատու անձեր, ներկայացուցին կարգուեցան. սակայն սխալ կարգադրութիւն մըն էր այս՝ քանի որ Ազգ. վարժարաններ՝ Աւագերէցներու իւր անհատական հաստատ-

տուժիւնները կը նկատուէին: Խնդիրը այս վիճակի մէջ քաշ-քշուեցաւ մինչև Օրմանեան Պատրիարք, որ յաջողեցաւ համոզել Կառավարութիւնը, որպէս զի Հայոց ազգ. վարժարաններ Մայրաքաղաքի մէջ ուղղակի Պատրիարքի և դաւառներու մէջ ալ առաջնորդներու պատասխանատուութեան տակ ըլլան, Յունաց վարժարաններուն պէս: Այս չափով չվերջացաւ խնդիրը: Կառավարութիւնը պահանջեց նաև իր վաւերացման ենթարկել հայ ազգային վարժարաններու ծրագիրը, դասագիրքերը, ուսուցչական վկայականները, և մանաւանդ կուգէ լիազօր քննիչներ կարգել ուղղակի իր կողմէն: Ազգ. պատրիարքարանը կը հաւանի առաջին երկու պահանջներուն. այսինքն անպատեհութիւն մը չը տեսնէր հայ ազգային վարժարաններու ծրագիրը Կրթական Գործոց Նախարարութեան կողմէ վաւերացուելուն մէջ: Դասագիրքերն ալ, մանաւանդ թուրքիոյ մէջ տպագրուածները, արդէն վաւերացուած են նոյն Նախարարութեան կողմէ, մնացածներուն ալ վաւերացումը ընական կը գտնէ: Գալով ուսուցչական վկայականներու վաւերացման՝ Ազգ. Պատրիարքարանը չուզէր տեղի տալ. մինչև հիմայ Ազգ. Կեդր. Վարչութեան Ուսումնական խորհրդոյ կողմէ կը տրուին հայ ուսուցիչներու վկայականները և Կառավարութիւնը կը ճանչնար զանոնք. Պատրիարքարանը իրաց այս վիճակը կուգէ պահել թէ՛ անոր համար որ իր իրաւունքն է այդ և թէ՛ անոր համար, որ երբ Կառավարութիւնը ինքը տայ ուսուցչական վկայականները և կամ վաւերացնէ արուածները, այլևայլ խնդիրներ պիտի ծագին ուսուցիչներու մասին. զոր օր. Ոստիկանութեան Նախարարութիւնը (Զապրիյէ Եկզարէթի) դործի պիտի միջամտէ ուսուցիչներու խնդիրները ստուգելու և անոնց քաղաքացիական պայմանները քննելու համար, և տարակոյս չկայ որ այնպիսի քննութիւն մը, իբր արդիւնք տիրող հայամերժ քաղաքականութեան, անկարելի է որ անաչառ ըլլայ ու է հայ ուսուցչի համար:

Ազգ. պատրիարքարանը Կառավարութեան կողմէ լիազօր քննիչներ կարգելու պահանջին չհակառակել սկզբունքով: Կառավարութիւնը կուգէ որ իր լիազօր քննիչները երբ որ ուզեն, կարող ըլլան մանել հայ վարժարաններ և երբ կրթական օրէնքի հակառակ ըսն մը տեսնին հոն՝ անմիջապէս դործեն, կարգադրութիւններ ընեն, ևլն: Ազգ. պատրիարքարանը կընդունէ Կառավարութեան կողմէ քննիչներ կարգուելու սկզբունքը, բայց չընդուներ անոնց լիազօրութիւնը: Պատրիարքարանը կուգէ որ Կառավարութեան քննիչներ Պատրիարքի և Առաջնորդ-

ներու գիտութեամբ այցելեն հայ վարժարաններու և իրենց գիտողութիւնները ներկայացնեն Պատրիարքին կամ առաջնորդներուն, որպէս զի, ի հարկին, ասոնք գործեն:

Ահա Տաճկահայոց դպրոցական խնդրին արտաքին կողմը կառավարութեան և Ազգ. պատրիարքարանի մէջ: Կրթական Գործոց արդի նախարարը, Հաշիմ Փաշա, գործէ և խօսքէ հասկըցող անձնաւորութիւն մըն է, և ինչպէս որ իր խոհմութեան շնորհիւ լաւ ըմբռնելով Պատրիարքարանի առաջարկին օգտակարութիւնը՝ Մայրաքաղաքի մէջ Պատրիարքը, իսկ գաւառներու մէջ Առաջնորդները հայ ազգային վարժարաններու պատասխանատու անհատներ ճանչցաւ և այսպէսով լուծեց Տաճկահայոց կրթական գործին պաշտօնական կնճիռներէն մէկը, յուսալի է որ ուսուցչական վկայականներու և կառավարական քննիչներու խնդիրն ալ կարգադրէ ի նպաստ մեր ազգային վարժարաններու:

Գալով կրթական ներքին կեանքի, շատ իրաւունք է այս: Գրաքննութեան խոտութիւնը չափազանց է, այնպէս որ ոչ միայն ազգային պատմ. ևլն խափանած են Տաճկահայոց դպրոցներուն մէջ, այլ նաև մեծ զգուշութեամբ կաւանդուեն այն դասեր (պատմ., աշխահագր., քաղաքական տնտեսութիւն), որոնք կրնան շատ մը կէտեր յիշեցնել կամ շօշափել տալ ուսանողներուն տիրող կառավարութեան վիճակէն:

Տաճկահայոց դպրոցները հիմայ ուսումնական երեք աստիճան ունին. 1. Մանկական. 2. Նախակրթական, 3. Երկրորդական:

1. Մանկական դպրոցներ կամ մանկապարտէզներ գրեթէ շատ տեղեր կան հիմայ, 20—25 տարի յառաջ ծաղկոց կըսէին այս վարժարաններ. բայց ստոյգը խօսելով հիմակուան Մանկապարտէզներ չէին, ասոնք Փրոպէլեան դրութեամբ կազմակերպուած են և շատ ընդունելութիւն գտած են Տաճկահայոց մէջ, թէև Փրոպէլեան դրութեան բոլոր պայմանները չեն գործադրուիր:

2. Նախակրթարաններ ամէնէն աւելի ծառայութիւն կը մատուցանեն: Տաճկահայոց բոլոր քաղաքներն ալ ունին և գրեթէ ամէն եկեղեցի կամ թաղ ունի իր Նախակրթարանը: Կ. Պօլսի մէջ ամէն արուարձան, թաղ կամ եկեղեցի մեծ մասամբ ունին իրենց Նախակրթարանները երկսեռ աշակերտներու համար: Այս դպրոցներու նպատակն է զուտ ազգային կրթութիւն տալ: Կ. Պօլսի մէջ ծրագիրը միւսնոյն է բոլոր Նախակրթարաններու համար. իսկ գաւառներու մէջ տեղական պայմաններու

և պահանջներու յարմարեցուցած են: Կ Պօլսի մէջ քանի մը տարիէ ի վեր Լրացուցիչ Գասրնքացի անունով երկու կարգեր աւելցնելու փորձեր եղան Նախակրթարանի շրջանին վրայ՝ երկու դպրոցներու մէջ, և շատ լաւ արդիւնք ունեցան: Լրացուցիչ դասրնքացի նպատակն է երկրորդական վարժարան մտնելու անկարող աշակերտներու տալ նոյն վարժարանի առաջին երկու տարիներու ուսման հաւասար ուսում մը:

3. Երկրորդական վարժարաններ երեք հատ միայն ունին Տաճկահայք. ա) Կ. Պօլսի Աղդ. Կեդրոնական վարժարան՝ հիմնուած Ներսէս Պատրիարքի նախաձեռնութեամբ, Ղալաթիա, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ բակը. բ) Պէրպէրեան վարժարան, հիմնուած Ռ. Ն. Պէրպէրեանի կողմէ, Կ. Պօլս, Իւսկիզար, Աէլամուրչ թաղը, Ս. Խաչ եկեղեցիէն ոչ հեռի. գիշերօթիկ է այս վարժարանը. գ) Սանատարեան վարժարան. Կարնոյ մէջ, հիմնուած Աղա Մկրտիչ Սանատարեանի բարերարութեամբ: Այս ալ գիշերօթիկ:

Այս երեք երկրորդական վարժարաններն կը համապատասխանին գիմնադիօնի կամ Ռէալական դպրոցներու:

Ասոնցմէ զատ Ամերիկացի միսիօնարներ ունին երեք Գոլիէներ (սկզբունքով երկրորդական վարժարաններ) Տաճկահայոց մէջ. ա) Խարբերդ՝ Նփրաճ գոլիէ. բ) Այնթապ (Կիլիկիա)՝ Կ. Թ. Գոլէճ (— Կեդրոնական Գոլէճ Թուրքիոյ). գ) Մարզուան՝ Անաթօլիա գոլէճ: — Կ. Պոլսի (Վոսիփոր՝ Ռումէլի - Կեսար) Ռոպէրթ գոլէճը, որ միջազգային, ամերիկեան հաստատութիւն մըն է միսիօնարներէն անկախ: Միսիօնարներ ունին նաև քանի մը Բարձրագոյն վարժարաններ թէ աղջիկներու և թէ մանչերու համար: Այսպէս Պարտէզակ, Ատափազար, Այնթապ, և շն: Կ. Պօլսի մէջ Վենետիկի և Վիեննայի Միթիարեան հայրերը հաստատած են երկրորդական վարժարաններ, որոնց ուսանողներուն մեծագոյն մասը հայ եկեղեցւոյ զաւակներ են: Ես պիտի չթուեմ Ամերիկայի միսիօնարներու, որոնց վրայ պէտք է հիմայ աւելցնել դերմաներէն ալ, Ֆրանչիսկեան և այլ կրօնական կարգերու և քոյրերու կողմէն Մայրաքաղաքի և գաւառներու մէջ հաստատուած այլևայլ աստիճանի դպրոցներ, ուր առաւելապէս հայեր են որ կը յաճախին:

Ես շատ համառօտ անցայ և միայն կրթական հաստատութեանց գլխաւոր գործերը նշանակեցի՝ ցոյց տալու համար, թէ Տաճկահայոց կրթական կեանքը շատ կնճռոտ է և վտանգի ենթարկուած:

Օրմանեան պատրիարքի փափագն է Նախակրթութիւնը

ամուր հիմերու վրայ հաստատել և տարածել, այնպէս որ հարելի ըլլայ հայ ուսանողը, հայ աղան հաղմել նախալրթարաններու մէջ, ուսկից ելելէ ետքը կարենայ մտնել ու և է երկրորդական վարժարան՝ առանց ինքզինքը կորցնելու: Շատ հետաքրքրական պիտի ըլլար խօսիլ նաև թուրք դպրոցներու մասին՝ հայոց վերաբերութեամբ: Թուրքերու երկրորդական վարժարանները (մէքթէպի իտալիէ) շատ քիչ հայ ուսանողներ կը յաճախեն: Իսկ Լիւի համ Մէքթէպի Սուլթանիէ, որ հայներական առաջին միջազգային կրթական հաստատութիւն է Կ. Պօլսի մէջ, շատ թիւով հայ աշակերտներ ունէր երբեմն. հիմայ ընդունելութեան պայմանները փոխուած են հայոց համար և շատ քիչեր կերթան հոն:

Դժբախտաբար հայ դպրոցներ պէտք եղածին չափ հտրուում չեն՝ որպէս զի կարող ըլլան մրցել կրթական օտար հաստատութիւններու հետ: Տաճկահայոց աղքատութիւնը հետզհետէ սուր հանգամանք մը կառնէ. և այս տարի Կ. Պօլսի մէջ տիրող դրամական տառնապը ամէն կերպով կազդէ իրենց բոլոր կրթական և բարեգործական հաստատութիւններու վրայ:

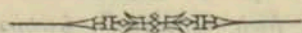
Շատ հետաքրքրական աշխատութիւն մը պիտի ըլլար պատրաստութիւնը այնպիսի վիճակացոյցի մը, ուր տեսնուէր, թէ որչափ վարժարաններ կամ կրթական հաստատութիւններ կան Տաճկահայոց մէջ, քննիկներէն կամ օտարներէն. և թէ ինչ համեմատութեամբ հայ ուսանողներ ունին առանց: Իս դժբախտաբար դիւրութիւններ չունիմ այդպիսի աշխատութեան մը ձեռնարկելու համար: Միայն սաշափը կրնամ համարձակ ըսել, որ եթէ Տաճկահայոց քիչ շատ հարուստ դառնալով իր օտար վարժարաններու տուած շնորհը իր ազգի դպրոցին տար, բոլորովին նախանձելի վիճակի մը հասած պիտի ըլլային հիմայ մեր ազգային դպրոցները: Այնքան նշանակելի հոսանք մը կայ գէպի օտար կրթական հաստատութիւններ Տաճկահայոց մէջ:

*
* *

Ի լրումն յօդուածագրի այս հակիրճ և գեղեցիկ նկարագրութեան «Բիւզանդիոնի» 1907 թուի 3388 համարից համառօտում ենք «Կաղմական կանոնագրի» բովանդակութիւնը: Այդ կանոնագիրը կազմուած էր Ս. Պատրիարքի կողմից և վերաքննութեան էր առաջարկուած Ուսումնական խորհրդին:

Սոյն կանոնագրով կրթութիւնն երեք աստիճանի կը վերածուի՝ նախակրթութիւն, Լրացուցիչ Դասընթացք և երկրորդական կրթութիւն։ Առաջինն երկու տարւան շրջանով չորս դասընթացքէ կըադկանայ, Մանկական, Տարրական, Միջին և Վերին անունով։ Իսկ կրթութիւնն երկու տարի տևողութեամբ Լրացուցիչ դասընթացքէ և երեք տարի տևողութեամբ երկրորդական շրջանէ կը բաղկանայ։ Երկրորդականը միայն Կեդրոնական Վարժարանին մէջ պիտի ըլլայ, Լրացուցիչը մէկ երկու կարևոր թաղերու մէջ, իսկ Վերինը՝ երկրորդական կարևորութիւն ունեցող թաղերու մէջ պիտի հաստատուի։ Միջին, Տարրական և Մանկական Դասընթացքներն ալ առհասարակ ամէն թաղի մէջ պիտի գտնուին։ Իսկ եթէ գտնուին փոքրիկ թաղեր, որոնք պարզապէս ննամիառութեան համար Վերին Դասընթացք, ևլն. հաստատելու ձգտին, օրինական կերպով պիտի արգիլուին։ Ուսուցիչներն երկու կարգի պիտի բաժնուին, առաջինը՝ Մանկավարժ, Վարժապետ և Վարիչ պիտի կոչուին, որոնցմէ Մանկավարժը պիտի վարէ Մանկական և Տարրական Դասընթացքները, Վարժապետը՝ Միջինն և Վերինը, իսկ Վարիչը դպրոց մը ամբողջ ուխտի վարէ։ Երկրորդը՝ դաստեանդութեան մասն է, որուն ուսուցիչները պիտի կոչուին Օգն.-Մասնագէտ և Ուսուցչապետ։ Աստիճան փոխելու համար առնուազն 5 տարի բարձր պաշտօնավարութիւն պիտի ունենայ ուսուցիչ մը, իսկ Ուսուցչապետ կոչուելու համար՝ 15 ամեայ բարձր պաշտօնավարութիւն մ' ունեցած ըլլալէ զատ, մասնագիտական ճիւղին համար երկու կարևոր երկատիրութիւն պատրաստած ըլլալու է։ Ուսուցիչ ըլլալու համար անպատճառ Լրացուցիչ Դասընթացքն աւարտած և երկրորդական ուսում առած ըլլալու է. անոնք որ առանց այս վարժարաններէն ելլելով ուսուցիչ ըլլալ կ'փափաքին, պէտք է որ այդ ծրագիրներուն վրայ առանձին քննութիւն անցընեն։ Մանկական Դասընթացքը մտնելու համար տղայ մը առնուազն 5 տարեկան ըլլալու է. այս տարիքէն վար մտնողը, դպրոցական կեանքին պատրաստուելու համար միայն կընդունուի։ Վարժարաններն ուրեմն Հոգաբարձութիւն չպիտի ունենան, այլ Թաղ. Խորհուրդէն ուսումնական գործէ հասկցողներ վարժարաններու հոգաբարձու պիտի կրնան ըլլալ, որոնք միանգամայն Թաղական ալ ըլլալով՝ դպրոցական գործերու մասին պիտի կրնան իրենց ընկերներն համոզել։ Վերին Դասընթացքէն ելողները շրջանաւարտ, Լրացուցիչ դասընթացքէն ելողներն ընթացաւարտ, իսկ Երկրորդականէն ելողներն ուսումնաւարտի վկայական պիտի ստա-

նան: Առաջինը միայն Ուսումն. Խորհուրդէն ստորագրուած և Ս. Պատրիարքէն հաստատուած պիտի ըլլայ, իսկ վերջին երկու աստիճանի վկայագիրները նախապէս պիտի ստորագրուին նոյն այդ դասընթացներուն լեզուաց և գիտութեանց ուսուցիչներու կողմէն, յետոյ պիտի վաւերացուին Ուսումն. Խորհուրդէն և հաստատուին Պատրիարք Սրբազանին կողմէ:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Հայ գիւղը.—Գիւղի դպրոցն ու նորա տիպը.—Կրթական ու բժշկական դործը գիւղում.—Հայ կնոջ դերը հայի կուլտուրական կեանքում.—

Մենք մօռանում ենք գիւղը. շարունակ ժողովրդից խօսելով մենք միմիայն նորա կատարներով ենք զբաղուած, իսկ արմատի, ընդ վրայ նայում ենք անցողակի: Եւ իրաւ՝ ի՞նչ է ներկայացնում այժմեան հայ գիւղը. մի յետամնաց, խաւար խորշ մեր իրականութեան մէջ այն միջոցին, երբ մեր կենտրոններում եռում է կեանքը իւր բոլոր կողմերով: Բուռն ձգտումը վառ գործունէութեան քաշել է մեր ինտելիգէնցիան դէպի կենտրոնները, ուր վերջին տարիների մամուլի ու գործունէութեան համեմատական ուղատութեան շնորհիւ, լայն ասպարէզներ էին բացում նոցա առաջ ուղղութիւնների, տեսութիւնների ալեծուր հոսանքների մէջ եռանդազին մրցելու. ու կենտրոնների մտաւոր, գրական հասարակական ասպարէզը հեղեղում էր բազմատեսակ գործիչներով:—

Միւս կողմից գիւղի մտաւոր և բարոյական բարձրացման աղաղակող անհրաժեշտութիւնը անժխտելի փաստէ: Իսկ ամենակարճ ճանապարհը գիւղական մտաւոր ճահիճը ցամաքեցնելու —այդ անշուշտ կրթութիւնն է, զպրօցն է: Եւ հէնց այդ կողմից է, որ մի տխրալի պատկեր է ներկայնում մեր երկիրը: Վերցրեք Կովկասի գիւղերը՝ քանի՞որ նոցանից դպրոց ունին և եղածներն էլ մեծ մասամբ ի՞նչ ողորմելի վիճակի մէջ են մանաւանդ տնտեսապէս: Ու մինչ կենտրոններում քաղաքացուն ժողովրդական համալսարանի պայծառ լսարաններում իւր հոգեկան պահանջներին բաւարարութիւն տալու յարմարութիւններ են արուած,